

GYIVICSÁN ANNA

Gondolatok a Békéscsabán megalakult Szlovakisztikai Intézet kapcsán.

Aligha véletlen, hogy a múlt század végén éppen a soknemzetiségű Monarchia területén született meg a kulturális autonómia gondolata. Ottó Bauer az államjogilag együtt élő nemzetek kulturális önállóságát, önirányítását alapvető fontosságúnak tartotta a nemzeti önazonosság fennmaradásához.

Ismeretes, hogy elvét elvetették, sőt a kelet- közép-európai államokban nagyon sokáig tabu volt a nemzetiségek kultúrájának ilyen megközelítése. Pedig ha voltak is Bauer teóriájának vitatható részletei, elgondolása ma arra is figyelmeztethet, hogy nemcsak a nemzeteknek, hanem a nemzeti kisebbségeknek is ki kell építeniük saját önálló kulturális intézményi rendszerüket, sőt a modern, kulturálisan uniformizálódó társadalmakban ezeknek az intézményeknek növekvő szerepe és jelentősége kellene, hogy legyen. S ez éppúgy érvényes a nagy létszámú nemzeti kisebbségekre, mint a kis létszámú etnikai csoportokra. Ha egy nemzetiség, nemzeti kisebbség nem rendelkezik önálló autonóm intézményekkel, akkor létében válik fenyegetetté. Erre az utóbbi negyven évben végbement nemzetiségpolitikai változások számos és sokfajta példát szolgáltatnak.

Ha ebből a nézőpontból vizsgáljuk a magyarországi szlovákok kulturális életének utóbbi negyven évét, akkor szembetűnő, hogy rövid - bizonyos értelemben fellendülésnek is minősíthető-szakaszokat hosszabb, az intézményi fejlődést visszavető, sokszor azokat szétromboló periódusok követték. A magyarországi szlovák értelmiség nagyon gyakran „ösztönösen” is ráértett arra, hogy ennek a nemzetiségnek is szüksége van önálló - a kisebbség asszimilációját gátló, lelassító - intézményekre. Elképzelései azonban igen gyakran csupán rövid életű próbálkozások maradtak, vagy meg sem valósultak. Itt csak néhányra utalnék.

Az 1948-ban érdekvédelmi szervezetként létrehozott Szlovák Szövetség vezetői úgy gondolták, hogy jelentős szerepe lesz a kiépülő szlovák iskolarendszerben és annak működtetésében. Tudjuk, nem így történt, mivel a nemzetiségi oktatást, szigorúan és megfellebbezhetetlenül állami feladatnak tekintették. Talán ez az oktatásból történő kirekesztés indította a Szövetséget arra, hogy hasonló intézményi rendszert hozzon létre a kulturális területen. Így szerveződött meg első lépésként a Szlovák Szövetség mellett a központi szlovák színjátszó-, tánc-, ének- és bábegyüttes. Ezek feladata nemcsak a kultúra terjesztése volt, hanem hogy valamennyi szlovákok lakta településen követendő példaként és modellként szolgáljanak. Azonban erre sem kerülhetett sor. Amikor ugyanis 1951-ben önkényesen felszámolták a Szlovák Szövetség helyi szervezeteit, a központi kulturális intézmények is felőrlődtek, feloszlottak.

1957-58 folyamán újabb elgondolások, javaslatok születtek. Ekkor a már meglévő intézmények, a szlovák iskolák mellett kívántak komplex kulturális intézményeket, kulturális centrumokat kialakítani. Ilyen centrummá alakult volna át például Sátoraljaújhely és Békéscsaba is, ahol a szlovák általános iskola és gimnázium mellé egy szlovák tanítóképzőt és egy szlovák múzeumi központot akartak telepíteni. Ezáltal Békéscsaba újra a dél-alföldi szlovákság kulturális centrumává vált volna.

E tervekre, igényekre akkor senki sem figyelt, pedig ezek az elképzelések igen lényeges szempontokra figyelmeztettek. Arra, hogy az ország szinte egész területén szétszórtan élő szlovákság felé csupán több, regionális kulturális centrum kiépítésével sugározható a szlovák kultúra, s hogy csak ily módon őrizhetők meg vagy szerezhetők vissza a kultúra elveszett értékei.

Az intézmények hiánya, illetve a meglévőknek-az iskoláknak, az amatőr színjátszásnak - az 1960-as években bekövetkezett negatív irányú átalakulása megtette romboló hatását:

tovább csökkent a szlovák nemzetiség körében a szlovák kultúra társadalmi és individuális presztízse is. S ezt a „nemzetiségi eróziót” az 1970-es évek végén és az 1980-as évek folyamán jelentkező intézmény-erősítő folyamatok, tehát a saját szépirodalom jelentkezése, a néprajzi kutatás megindulása, a tömegkommunikáció (televízió, rádió anyanyelvű műsorai) sem tudták megállítani, bár bizonyos pozitívöltetű értékmódosulások mindenképpen érzékelhetőek voltak.

A nem megfelelő intézményi ellátottságnak van egy másik nagy vesztese: a hazai szlovák értelmiség, amely nem rendelkezett olyan saját intézménnyel, amely felerősítette volna az értelmiség nemzeti tudatát, s növelhette volna önbecsülését. E hiányok ismeretében született meg a Békéscsabáról származó vagy ott tevékenykedő szlovák értelmiségiek körében 1989 folyamán az a gondolat, hogy a magyarországi szlovákok számára tudományos intézményt kellene létrehozni, mely egyrészt szellemi otthont adhat az alkotó szlovák értelmiségnek, másrészt a tudományos eredményeket kivetítené a nemzetiségi oktatásra és művelődésre.

A szlovakisztikai Intézet koncepcióját a Békéscsabáról származó Sipiczki Mátyás, a debreceni tudományegyetem tanszékvezető genetikus professzora és a tótkomlói születésű István Anna, a békéscsabai szlovák kulturális és társadalmi élet egyik legaktívabb irányítója vetette papírra. Koncepciójuk támogatója és patronálója a Szlovák Szövetség lett. Az intézmény 1990 őszén Békéscsabán Szlovakisztikai Intézet (Slovakistický ústav) elnevezéssel a Szlovák Szövetség felügyelete mellett, annak anyagi támogatásával, a személyi állományának részbeni biztosításával jött létre és kezdte meg működését.

Az eredeti elképzelések szerint az intézetben történeti-néprajzi, pedagógiai és közművelődési csoporttal számoltak. Az 1990. október 15-én kelt alapító okirat az intézet tudományos céljait és feladatait a jelenkutatásra és napjaink gyakorlati problémáira kívánja irányítani. A program hármas tagolódásban vázolja az intézmény tudományos tevékenységének tervét. Komoly feladatot jelentenek a szociológiai kutatások, elsősorban a szlovákság nyelvpszichológiai és etnopszichológiai vizsgálata, ide tartozik a szlovák kisebbség jelen helyzetének komplex feltárása. Fontosnak tekinti a program a múltnak, s azon belül a történeti folyamatoknak és a kulturális változásoknak a vizsgálatát. A harmadik fő feladat értelmében az Intézet pedagógiai- módszertani kutatást indít, és a fenti két feladatkör eredményeinek az oktatásba és művelődésbe történő hasznosítását irányítja, hogy ezáltal a szlovák iskolák nevelési és oktatási gyakorlata tartalmilag gazdagítható, az anyanyelv-használat súlyos helyzete enyhíthető legyen, és hogy a nemzetiségi identitás bomlását megállítani vagy legalább lassítani lehessen.

Ha az alakuló hazai szlovák tudományos intézet kérdése szóba kerül, akkor azt is szükséges megemlíteni, hogy ma Magyarországon különböző tudományos intézményekben kormánytámogatással folynak és korábban is folytak nemzetiségi kutatások. Azonban ezek a jórészt központi intézmények nem fordítottak kellő figyelmet arra, hogy kialakuljon és erősödjék a nemzetiségek alkotó értelmisége. Nem sikerült elérni, hogy a tudományos eredmények a nemzetiségi közösségekhez visszajussanak, a nemzetiségi köztudatba bekerüljenek, s ilymódon befolyásolják a nemzetiségek értékorientációját, és a nemzetiségi kultúra a nemzetiségi identitás javára váljanak.

Elsősorban ezt az eddig hiányzó szerepet kívánná a békéscsabai Szlovakisztikai Intézet betölteni. Szeretne a magyarországi szlovák értelmiség nevelőjévé válni: olyan háttérre, amely biztonságot nyújt annak a rétegnek, mely nélkül nem lehet a mai társadalomban a magyarországi szlovákok nyelvét és kultúráját fenntartani és megőrizni.

Nem könnyű feladatot vállaltak a terv elgondolói, hiszen nálunk az ilyen intézmény példa és modell nélkül áll, nagyon csekély annak a szlovák alkotó értelmiséginek a száma, akikkel a munkát el lehet indítani. Bár igen sok függ ennek a maroknyi embernek a kitartásán és akaratán, mégis bizonyos, hogy külső segítség nélkül aligha érhetnek el eredményeket. Kívánatos, hogy különböző kulturális és tudományos alapítványok megértsék szándékunkat

és támogassák kezdeményezésünket. Ilyen segítő szándékkal kereste meg a Szlovák Szövetséget a pozsonyi (bratislavai) Kultúra Kutató Intézet, mely nemcsak kutatásban, hanem a szakemberek továbbképzésében is részt kíván venni.

Az eredeti elgondolás szerint az intézetet a békéscsabai Tanítóképző Főiskolára kívánták helyezni. Logikusnak tűnt a terv, hiszen az intézet munkatársai részt vehettek volna - a még csak tervezett békéscsabai szlovák tanítóképzésben, oktatóként komplex szlovák művelődési képzést nyújtva a hallgatóknak. Ez az elképzelés azonban nem találkozott megértéssel a Tanítóképző vezetőinek és tanárainak körében. A kérdés, hogy a részben ma is szlovák lakosságú és más szlovák intézményekkel is rendelkező Békéscsabán a város egyetlen felsőfokú intézménye vajon miért nem kíván hozzájárulni a szlovák nemzetiség kultúrájának ápolásához, megválaszolatlan maradt a szervezők számára.

A Szlovakisztikai Intézet végül a Magyar Tudományos Akadémia békéscsabai Dél-Alföldi Regionális Kutató Intézetének épületében-bérlőként kapott helyett. Reméljük, hogy újabb meg nem értések nem fogják gátolni tevékenységét, főként nem az első lépések megtételénél.